

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

**ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ
РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ
УЧИЛИЩАХ КУЛЬТУРИ ТА
ЗАСОБИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ**

Методичні рекомендації

Київ – 2005

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Державний методичний центр навчальних закладів
культури і мистецтв

**ОРГАНІЗАЦІЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
У ВИЩИХ УЧИЛИЩАХ КУЛЬТУРИ
ТА ЗАСОБИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ**

Методичні рекомендації

2005

Видання здійснено на замовлення Державного методичного центру навчальних закладів культури і мистецтв України

ОРГАНІЗАЦІЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВИЩИХ
УЧИЛИЩАХ КУЛЬТУРИ ТА ЗАСОБИ ЇЇ АКТИВІЗАЦІЇ
Методичні рекомендації, – Вінниця: НОВА КНИГА, 2005. – 40 с.

Укладачі: **Т. М. Руденко, В. О. Черевков** – викладачі Миколаївського державного вищого училища культури

Рецензенти: **О. С. Шевчук** – кандидат педагогічних наук, професор Миколаївської філії КНУКіМ
В. В. Новицька – викладач Херсонського училища культури

Відповідальний за випуск: **Т. Ф. Стронько**

Редактор: **П. В. Гуйван**

Підписано до друку 02.12.05 р. Гарнітура Times
Формат 60×84_{1/16}. Папір офсетний. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 2,5. Наклад 200 прим.

Видавництво «Нова Книга» м. Вінниця, вул. Стеценка, 46/85
Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №103 від 30.06.2000 р.
Тел. (0432)52-34-80, 52-34-82 Факс 52-34-81
E-mail: newbook1@vinmitsa.com
www.novaknyha.com.ua

© Державний методичний центр навчальних закладів культури і мистецтв України, 2005

Пояснювальна записка

В реальних умовах сьогодення незмірно зростає значення формування гармонійно розвинутої, суспільно активної особи. Всі ланки системи освіти в Україні ставлять перед собою мету підготувати високоосвічених, всебічно розвинених спеціалістів, здатних на творчу діяльність у всіх сферах громадського життя.

Сучасна педагогіка висунула дуже важливу проблему, яка розглядається як вимога життя. Сьогодні завдання вищої школи полягають не тільки в тому, щоб дати молодому спеціалістові знання, а і в тому, щоб сформувати потребу в них, виховати прагнення до їх постійного оновлення, власного самовдосконалення. З цієї причини у цілісній системі вищої освіти все більшої ваги набирає самостійна робота студентів, яка сприяє розвитку наукового мислення, самостійності суджень, формуванню навичок та вмінь.

Ці проблеми актуальні і для педагогічних колективів вищих навчальних закладів першого рівня акредитації. Педагоги постійно шукають конкретні види організаційно-методичної діяльності, які б оптимально сприяли досягненню мети у підготовці фахівців.

Мета даної публікації – спробувати визначити роль і місце самостійної роботи студентів у навчальному процесі, розглянути питання її організації, висвітлити різноманітні форми та види позааудиторної та аудиторної СНР (самостійної навчальної роботи), а також запропонувати форми контролю її виконання. Окремі розділи роботи присвячені семінарським заняттям та системі міжпредметних завдань, які є, на нашу думку, одним з ефективних засобів активізації самостійної роботи студентів (СРС). Пропонуючи різні форми семінарів, особливу увагу звертаємо на ті, що можуть бути застосовані, на наш погляд, у вищих училищах культури з урахуванням їх специфічних особливостей. Вважаємо доцільним розглянути і питання методики проведення деяких типових семінарів, бо цей вид занять не передбачений існуючими навчальними планами і може викликати певні труднощі у роботі викладачів під час організації СРС. У роботі також надаються конкретні рекомендації щодо організації позааудиторної самостійної роботи студентів з курсу світової музичної літератури. Сподіваємося, що ці поради будуть корисними для викладачів спеціальних дисциплін, зокрема – музично-теоретичного циклу.

Роль і місце самостійної роботи студентів у навчальному процесі та питання її організації

Сучасна педагогіка рішуче намагається позбавитися догм, що панували тривалий час у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів. У минулому методика викладання була така, що в процесі навчання діяльність того, хто вчиться, недооцінювалась. Вважалося, що викладання дисципліни – це вид діяльності тільки педагога. Але успіх навчання залежить не тільки від діяльності педагога, а й від діяльності студента.

Міністерство освіти і науки України (наказ № 1/9 – 304 від 17.06.2002 р. “Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році”) вважає за необхідне при підготовці фахівців усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів на базі повної загальної середньої освіти зменшити аудиторне навантаження до 30 годин на тиждень. Водночас рекомендується планувати проведення самостійної роботи студентів під керівництвом викладачів. Отже, існуючий наказ зобов’язує кожного педагога до застосування необхідних методів, способів і засобів активізації пізнавальної діяльності студентів, і сьогодні СРС розглядається як форма навчально-виховного процесу, яка оптимально забезпечить засвоєння тієї чи іншої дисципліни.

Проблема ефективності СРС зберігає свою актуальність у педагогіці тривалий час і їй присвячено дуже багато досліджень. Деякі автори розглядають самостійну роботу як метод навчання, другі – як один із засобів навчання, треті – як форму організації пізнавальної діяльності.

У цілому ряді опублікованих у наш час робіт дається визначення цього поняття. Козаков В. А. вказує: “Самостійна робота студента – це специфічний вид діяльності у навчанні, головною метою якого є формування самостійності студента, а формування його умінь, знань і навичок здійснюється через зміст всіх видів навчальних занять”. Єсипов Б. П. пише: “... це та робота, яка виконується без безпосередньої участі педагога, але по його завданню у спеціально відведений для цього час”. Підкасистий П. І. відмічає: “...самостійна робота у системі навчального процесу повинна розглядатися як засіб навчання і як форма навчально-наукового пізнання”.

Автор однієї з останніх публікацій Мойсеева Л. О. розглядає СРС як:

- рух від невідомого до відомого;
- формування умінь і навичок здобувати знання;
- розвиток пізнавальної активності, ініціативи, творчого мислення;
- вироблення психологічної установки на самостійне систематичне набуття знань і умінь орієнтуватися у широкому потоці інформації.

Спробуємо з’ясувати це поняття. На наш погляд, самостійна робота студентів – це активна пізнавальна творча діяльність, яка здійснюється на всіх видах навчальних занять (лекційних, семінарських, лабораторно-практичних та ін.), а також у час, вільний від обов’язкових навчальних занять. Її головною метою є закріплення, розширення, поглиблення одержаних на заняттях знань та самостійне вивчення і засвоєння нового матеріалу без сторонньої допомоги.

Навчальні плани для вищих училищ культури включають велике коло дисциплін, що дають основну інформацію згідно з навчальними програмами і передбачають самостійну роботу студентів (СРС), яка становить не менше $\frac{1}{3}$ і не більше $\frac{2}{3}$ загального обсягу навчального часу студента для вивчення конкретної дисципліни.

Управління пізнавальною діяльністю студентів вимагає особливих зусиль з боку викладача. Організуючи самостійну роботу студентів з тієї чи іншої навчальної дисципліни, викладачеві необхідно:

- вивчити рівень підготовки студентів;
- розробити банк завдань, інструкції, методичні вказівки і рекомендації щодо виконання СРС;
- розробити календарний графік СРС з дисципліни і узгодити його з іншими предметами циклової комісії;
- розробити графік проведення семінарських занять;
- організувати видачу студентам завдань для самостійної роботи, провести на початку семестру інструктивні бесіди щодо їх виконання;
- забезпечити регулярний контроль за виконанням СРС.

Для успішної організації самостійної роботи студенту необхідні такі умови:

- усвідомити необхідність систематичного самостійного удосконалення своїх знань;
- виявити вольові зусилля до організації самостійного усвідомлення навчального матеріалу та вміння його використовувати на заняттях, у практичній роботі;

- творчо відноситись до матеріалу, що вивчається;
- володіти методикою розумової праці.

Викладач же у свою чергу повинен правильно вибрати матеріал для самостійного опрацювання, чітко сформулювати мету самостійної роботи, організувати методичне забезпечення студента.

Самостійну роботу необхідно розпочинати з перших днів семестру. Перші дні дуже важливі для того, щоб включитися студенту в роботу, встановити певний порядок, стабільність, рівномірний ритм на весь семестр. Як тільки студент втягується в самостійну роботу, виникає звичка і навчання стає потребою.

Форми та види самостійної навчальної роботи студентів

Викладачі вищих училищ культури прагнуть використовувати різні види самостійної навчальної роботи студентів:

- самостійна робота відтворюючого характеру (репродуктивна), в ході якої студент використовує набуті знання, – це розв'язування вправ, задач, відтворення схем, тексту посібника тощо;
- самостійна робота реконструктивна, коли студент складає задачу, план, тези, анотації, реферати і т. д.;
- творча самостійна робота, яка вимагає аналізу проблемної ситуації, отримання нової інформації, наприклад, написання курсових та дипломних робіт. Студент сам здійснює вибір засобів, методів розв'язання поставленої перед ним проблеми.

Організуючи процес навчання, слід враховувати ефективність обох форм самостійної навчальної роботи:

- аудиторної, що проходить в ході навчального заняття, коли викладач може надавати консультацію, інструктувати, перевіряти виконання роботи;
- позааудиторної, тобто тієї, яка виконується студентом у довільному режимі, у час, вільний від обов'язкових навчальних занять (в бібліотеці, фонотеці, вдома тощо).

Характер завдань різних форм СР визначається кожним викладачем окремо, залежно від специфіки самої дисципліни, рівня сформованості у студентів вміння самостійно працювати. Завдання можуть бути груповими або індивідуальними. Провідні педагоги сучасної вищої

школи чітко класифікують розмаїття завдань і видів самостійної навчальної роботи студентів (наводимо таблицю).

Самостійна навчальна робота студентів (СНР)

Позааудиторна	Аудиторна
випереджаюче вивчення окремих питань, тем	робота з опорними конспектами
поглиблене опрацювання тем, що вивчались на заняттях	робота з таблицями, схемами, ілюстративним матеріалом
робота з першоджерелами інформації	робота зі словниками, довідковою літературою
підготовка та написання реферату	виконання тестів
опрацювання опорних конспектів і схем	порівняльна характеристика окремих явищ, подій, образів
виконання завдань практичного характеру	зробити висновок після перегляду кіно-відеофільму, слайдів, прослуховування записів
курсowa, дипломна робота	за текстом підручника знайти відповідь на питання
творча робота на запропоновану тему	виконання вправ, розв'язування задач
анотування статей із журналів, збірників, хрестоматій	створення життєвих чи виробничих ситуацій, їх розв'язання
складання наскрізних (за темою, розділом) узагальнюючих таблиць	взаєморецензування письмових та усних відповідей
складання словника термінів, понять, визначень	складання опорно-логічних схем, таблиць до вивченого на занятті матеріалу
виконання інтелектуально-ігрових завдань	складання питань для перевірки поданого на занятті навчального матеріалу

До запропонованих видів самостійної навчальної роботи студентів кожен викладач може додати завдання, які найточніше визначають специфіку того чи іншого предмета і в курсі світової музичної літератури вони можуть бути:

- міжпредметними завданнями репродуктивного, пошукового та проблемного характеру; роботою з нотним матеріалом (партитурами хорових та інструментальних творів), клавірами опер; знайомством з біографією композиторів, лібрето опер та балетів; складанням хронологічних таблиць, словників музичних термінів, понять та визначень; підготовкою до музичних вікторин (прослуховування музичних творів) у позааудиторній СНР.
- порівняльною характеристикою окремих музичних явищ, подій, музичних образів; музичних особливостей творів різних композиторів, основою яких є однаковий літературний текст та інше.

Форми контролю за самостійною роботою студентів.

Контролю за виконанням СНР студентів необхідно приділяти, на наш погляд, особливу увагу. Організуючи самостійну роботу студентів, викладач водночас продумує і форми контролю, і дуже важливо, щоб ці форми були різноманітними.

Пропонуємо наступні форми контролю:

- опитування студентів із самостійно опрацьованих тем або питань;
- тестовий контроль;
- понятійний диктант;
- доповіді, повідомлення і виступи на семінарах;
- захист рефератів;
- аналіз роботи над вправами, виконання практичних завдань, а також завдань міжпредметного характеру;
- перевірка конспектів, самостійно складених словників;
- захист курсової, дипломної роботи;
- диференційований залік, екзамен та ін.

У курсі спеціальних дисциплін, які вивчаються у вищих училищах культури, зокрема світовій музичній літературі, до форм контролю за СРС рекомендуємо включити:

- перевірку самостійно складених словників музичних термінів, хронологічних таблиць по творчості окремих композиторів;
- музичні вікторини.

Семінарське заняття як ефективний засіб активізації самостійної роботи студентів.

Самостійна робота є важливим засобом формування самостійності в засвоєнні знань, яка реалізується лише в самовиявленні внутрішньої потреби в знаннях, пізнавальних інтересах, захопленості, творчому мисленні студентів. При цьому сьогодні слід враховувати посилення методологічної ролі лекції і особливо семінарських занять в організації самостійної роботи студентів. Саме семінарське заняття повною мірою сприяє розвитку пізнавальної діяльності і самостійності студентів і є, на наш погляд, одним з найефективніших засобів активізації СРС.

Слід зауважити, що в існуючих навчальних планах для вищих училищ культури не передбачене проведення семінарських занять і не вказано, які теми доцільно виносити на семінари. У них виділено тільки практичні і лабораторні заняття. Безумовно, виникають певні труднощі в роботі викладачів. Тому вони на власний вибір виділяють теми семінарів, визначають кількість годин на їх засвоєння і, відповідно, розробляють методику підготовки і проведення занять.

Наступний розділ роботи хотілося б присвятити саме цьому питанню, спробувати висвітлити дидактичний аспект семінарських занять, запропонувати різні форми семінарів, які, на наш погляд, можуть бути застосовані у курсах спеціальних дисциплін і сприятимуть розвитку самостійності студентів.

Сьогодні у вищій школі семінар є одним із основних видів практичних занять і ефективним засобом розвитку у студентів культури наукового мислення (за А. М. Матюшкіним). Завдяки семінару активізуються:

- розвиток творчого професійного мислення;
- пізнавальна мотивація;
- професійне використання знань в умовах навчання;
- оволодіння мовою відповідної дисципліни;
- навик оперування поняттями, формулюваннями, визначеннями;

- оволодіння уміннями ставити і вирішувати інтелектуальні проблеми і завдання, спростовувати або відстоювати певну точку зору.

Позитивною є роль семінарських занять у вивченні спеціальних дисциплін і в навчальних закладах першого рівня акредитації. Семінари дають можливість контролювати опанування вузловими темами курсу, збагачують студента в процесі самостійного оволодіння додатковими матеріалами даного курсу, допомагають виробляти логічність, майстерність усного викладу.

Відмінною особливістю семінарських занять є двоплановість їх функцій:

- а) функція методу навчання (самостійне надбання знань, оформлення результатів самостійної роботи у виступах, доповідях або рефератах, колективне обговорення);
- б) функція форми навчання.

Семінарські заняття у вищих навчальних закладах різних рівнів акредитації відрізняються своєю проблематикою і методикою організації та проведення. Студенти інститутів та університетів, як правило, працюють над більш широкими темами, а студенти вищих училищ культури пробують свої сили на порівняно невеликому матеріалі. З ними частіше доводиться працювати індивідуально, враховуючи вікові особливості, відносно обмежене коло знань, вмінь та навичок, недостатній досвід самостійної роботи, на який вони можуть спиратися у своїй пошуково-пізнавальній діяльності. Необхідно більшу увагу приділяти виробленню у студентів правильних прийомів роботи з літературою, вмінню аналізувати науковий текст, виступати з доповідями і повідомленнями, брати участь в обговоренні поставлених на семінарах питань.

Відмінною рисою семінарських занять у даних навчальних закладах є їх спрямованість і значна роль в освітньо-виховному процесі. Вони покликані допомогти студентам як у засвоєнні матеріалу, так і в прищепленні навичок самоосвіти. Перед заняттям ставиться мета, яка об'єднує навчальні, виховні та розвиваючі аспекти. Таким чином, функція методу і функція організаційної форми зливаються в єдине. Всі ці відмінні риси у значній мірі наближають систему семінарських занять у вищих навчальних закладах першого рівня акредитації до методики організації і проведення їх у загальноосвітній школі.

У той же час, як показує практика, методи навчальної роботи у вищих училищах культури мають свої особливості, бо вони – не тільки спосіб озброєння студентів знаннями, а й засіб підготовки їх до дослідницької роботи, що притаманна вищій школі.

У процесі виступів на семінарах формується мова, думки студентів. Тут вони набувають навичок лектора, доповідача, що має велике значення у формуванні пропагандистських якостей. Як відомо, функціональний комплекс сучасного працівника культури поряд із такими структурними складниками, як організаторська, педагогічна, виховна, освітня робота, включає дослідницьку і пропагандистську функції.

Самостійна робота дає можливість систематизувати подану раніше інформацію, осмислити її у нових аспектах. Розвивається логічне мислення студентів, що сприяє глибокому засвоєнню фундаментальних знань, формуванню переконань, виробленню активної життєвої позиції.

Нині у практиці вищих закладів освіти (III–IV рівень акредитації) застосовуються різноманітні види семінарських занять: семінар-опитування, у тому числі семінар-опитування реферативного характеру; семінар-бесіда: семінар-бесіда з обговоренням доповідей і рефератів; семінар-дискусія або диспут: семінар-бесіда з проведенням контрольних робіт; семінар-теоретична конференція; семінар-вирішення проблемних завдань, конкретних ситуацій; семінар-заняття на виробництві: семінар “мозкова атака” (семінар може готуватися і проходити у формі “потоків ідей”); спеціальні семінари зі студентами випускних курсів (майстер-клас, просемінар); до нових форм вітчизняної системи вузівської системи можна віднести поширену в Західній Європі та Сполучених Штатах Америки – “case study”, який вимагає від студентів вироблення нестандартних рішень (застосовується при підготовці юристів, менеджерів, економістів).

Деякі форми семінарських занять вищої школи можуть бути застосовані у вищих училищах культури з урахуванням їх специфічних особливостей.

Найбільш ефективними, на наш погляд, для даних навчальних закладів можна вважати наступні форми семінарів:

- семінар-опитування (особливо необхідний на початковому етапі навчання);

- семінар-опитування реферативного характеру;
- семінар-бесіда з проведенням контрольних робіт;
- семінар-дискусія або диспут;
- семінар-вирішення проблемних завдань;
- семінар – майстер-клас.

Ефективність семінарських занять цілком і повністю залежить від продуманої методики їх підготовки та проведення.

Семінарські заняття рекомендуємо проводити з наростаючою складністю від заняття до заняття, від курсу до курсу. Це буде позитивно впливати на реалізацію розвиваючої та виховної функції навчання. Під час організації семінарських занять необхідною умовою є урахування як загального розвитку студентів, так і рівня сформованості їх умінь самостійно працювати над матеріалами, оформленням результатів своєї роботи та ін. Зрозуміло, що ці показники у студентів з основною та середньою освітою, а також на різному етапі їх навчання в даному навчальному закладі будуть різними.

Від керівника семінарського заняття залежить, чи зможе студент перемогти психологію школярства, чи навчиться творчо мислити, самостійно аналізувати явища сьогодення.

Слід вибрати таку послідовність форм і методів організації занять, яка передбачає наростання активності їх пізнавальної діяльності від заняття до заняття. З цією метою вже з перших занять необхідно варіювати види робіт студентів і у ході підготовки до них і при їх проведенні. Поступово скорочуючи види діяльності, які потребують простого репродукування навчального матеріалу і поширюючи діапазон робіт творчого характеру, можна створити оптимальні умови для розвитку пізнавальної активності і творчої самостійності кожного студента.

Перші семінари рекомендовано проводити у **формі опитування**, тому що для студентів вищих училищ культури, вчорашніх школярів, така форма перевірки знань дасть можливість викладачеві познайомитися з групою і можливостями кожного студента, реально визначити перспективи творчого розвитку і спланувати подальшу роботу.

На старших курсах можна практикувати **семінари з письмовою роботою, з підготовкою доповідей**, а в міру наростання ступеня самостійності студентів при підготовці до занять можна перейти і до **семінарів-бесід з обговоренням 1–2 доповідей (письмових рефератів)**.

Працюючи над доповіддю чи рефератом, студент набуває навичок дослідницької роботи, вчиться літературному викладенню матеріалу.

Виступаючи з доповіддю на семінарі, він набуває практичного досвіду публічного виступу, а ця форма сприяє формуванню навичок ораторської майстерності. Доповідь готується обсягом не більше 15 хвилин (повідомлення – 5–6 хвилин). Для кожної доповіді назначається декілька рецензентів.

Необхідною умовою проведення семінару-бесіди з доповіддю є організація підготовчої роботи. Перш за все викладач повинен ознайомити студентів з основними вимогами до написання доповіді, дати перелік обов'язкової літератури, пояснити, як працювати з літературними джерелами, і обов'язково довести до відома студента необхідність пов'язання матеріалу доповіді з сучасністю і практичною діяльністю.

Перед семінаром викладач проводить індивідуальну роботу з доповідачем – допомагає скласти план та тези виступу. На перших порах доцільно під час індивідуальних консультацій прослухати частину доповіді. Це буде своєрідною репетицією, особливо для тих, хто виступає з доповіддю вперше.

Тема доповіді (реферату), як правило, доповнює набуту студентами під час лекції або в процесі самостійної підготовки до семінару інформацію і поглиблює їх знання. Після прослуховування доповіді можна запропонувати експрес-роботу, що буде своєрідним доповненням до контролюючих форм і визначить коефіцієнт корисної дії (нескладні тести).

В процесі обговорення питань викладач вводить елементи бесіди. Сама ж бесіда розпочинається з постановки проблемних питань, бо саме вони потребують не простого переказу навчального матеріалу, а активізації розумової діяльності, що у свою чергу сприяє формуванню вмінь аналізувати, зіставляти, порівнювати, робити висновки тощо. Так, при проведенні семінару-бесіди з обговоренням доповіді “Експресіонізм у мистецтві” у курсі світової музичної літератури по темі “Музична культура кінця ХІХ – першої половини ХХ століття” (додаток: семінар № 7) викладач може запропонувати такі питання:

- порівняйте палітру виразних засобів музичного імпресіонізму із засобами образотворчого мистецтва;

- визначте сутність неокласицизму у музиці;
- обґрунтуйте, чому І. Стравінського називають “людиною з тисячею облич”? Чи можна балет “Весна священна” назвати його творчим маніфестом?
- проаналізуйте, чому експресіонізм як напрямок в європейському мистецтві виник саме в Австрії та Німеччині на початку ХХ століття?
- порівняйте експресіонізм з імпресіонізмом;
- доведіть, що “трагедія маленької людини” є типовою темою для експресіоністичних творів. Як вона відбилася у російській та українській літературі? Чи знайшла ця тема своє належне втілення у музиці представників російського оперного реалізму?
- визначте першу в історії американської культури оперу та особливості її музичної мови.

Своєрідним видом доповіді на семінарі є реферат. Це одна з важливих і складних форм СРС (етапи і методика роботи над рефератом докладніше розглянуті в одному з наступних розділів роботи, бо запропоновані теми пов’язані з курсом світової музичної літератури).

Складною, але дуже цікавою формою семінарів є семінари-дискусії. У вищих училищах культури вони можуть бути застосовані, на наш погляд, тільки на старших і випускних курсах. Надбаний на попередніх заняттях досвід дозволяє тепер студентам глибоко вникнути в суть проблем, які обговорюються на семінарі, творчо аналізувати їх. Вони вже спроможні висловлювати свою точку зору і самостійно робити висновки.

Дискусія є однією з найпоширеніших форм семінарських занять у вищій школі і може також з успіхом використовуватися у практиці роботи викладачів даного навчального закладу.

“Дискусія” – слово латинського походження, що означає дослідження, колективне обговорення спірного питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Суть даного методу в обміні поглядами з конкретної проблеми. Мета дискусії – виявити відмінності в розумінні питання і в товариській суперечці встановити істину, прийти до спільної точки зору. Дискусії можуть бути вільними і керованими. Дискусія є доцільною і ефективною тоді, коли вона виникає на базі знань учасників з теми, яка розглядається. За допомогою дискусії

студенти отримують нові знання, зміцнюються у власній думці, вчать-ся її відстоювати. Головна функція навчальної дискусії, як визначає Г. С. Цехмістрова у своїй роботі – стимулювання пізнавального інтересу з певної проблеми. Однією з найважливіших умов ефективності навчальної дискусії є попередня і ґрунтовна підготовка до неї студентів як у змістовному, так і у формальному відношенні. Змістова підготовка – це накопичення необхідних знань з теми передбаченої дискусії, а формальна – у виборі форми відтворення викладу цих знань.

Дискусія збагачує зміст уже відомого студентам матеріалу, допомагає його впорядкувати і закріпити.

Викладач же отримує належну інформацію про глибину і систему знань, особливості мислення студентів, корегує свою подальшу роботу з ними.

Успіх семінару, незалежно від його форми, цілком залежить від викладача і передусім – від його підготовки до заняття. Першим етапом підготовки є **розробка плану семінарського заняття** (семінар, як правило, планується на дві години). На семінари доцільно виносити найсуттєвіші теми курсу і ті питання, які лише оглядово розглядалися на лекціях, щоб висвітлити ключові проблеми в нових аспектах і перевірити самостійно опрацьований матеріал. Продуманий план заняття визначає цільову настанову.

Другим етапом підготовки викладача є **розробка методичних рекомендацій для студентів**. У них, як правило, окрім винесених на розгляд тем і запитань, повинні бути проблемні завдання, запропонований перелік рефератів і виступів, пропозиції щодо організації дискусії тощо, а також перелік необхідної та додаткової літератури (для семінарських занять зі світової музичної літератури додатково ще й перелік музичних творів для прослуховування). Комплектувати літературу слід цілісно, відповідно до питань семінару. Запропоновані нижче методичні рекомендації призначені для студентів, які вивчають курс української і світової музичної літератури.

Рекомендації для студентів. При підготовці до семінарського заняття рекомендується такий порядок: ознайомлення з планом заняття та його основними питаннями, підбір критичної літератури, вивчення програмних творів, яке включає і прослуховування музики.

Література до семінару укомплектована цілісно, відповідно до питань, що дасть можливість краще зрозуміти основні музичні явища, задум автора, поставлені ним проблеми, глибину їх трактування. На полях конспекту потрібно робити нотатки, до якого питання теми стоується даний матеріал. При прослуховуванні музики необхідно звертати особливу увагу на ті твори або фрагменти, які рекомендовані у плані семінарського заняття.

Підсумковим етапом підготовки студентів до семінарських занять має бути план чи конспект виступу з усіх питань семінару. На кожне заняття студенти приходять з матеріалами самостійної підготовки до нього, конспектами рекомендованої критичної літератури, нотатками тощо.

Студенти, які були відсутні на семінарі, викликаються викладачем для перевірки і відпрацювання. Студенти, які були присутні, але не встигли виступити, дають викладачеві на перевірку свої матеріали з підготовки до семінару і при необхідності викликаються на додаткові консультації чи індивідуальні бесіди.

Існують **загальноприйняті правила та орієнтири в методиці проведення семінарів**: семінарське заняття, знову ж таки, незалежно від його форми, повинно розпочинатися вступним словом викладача (до 5 хвилин), яке визначає характер, мету і завдання заняття. Викладач формулює основні питання теми і попереджує про форми роботи, визначає час на їх проведення. Тобто налаштовує студентів на роботу, надає заняттю конструктивного прагматичного характеру, зацікавлює аудиторію.

На розгляд окремих питань, проблемних завдань, вправ і т. д. викладач може завчасно спланувати час, хоча це дуже складно, бо кожне заняття – це живий організм, але орієнтуватися у регламенті потрібно. Це дисциплінує і студентів, і самого педагога.

Завершується семінар заключним словом викладача, в якому підводяться підсумки, узагальнюється вивчений матеріал. Необхідним моментом заключного слова є висновки педагога про позитивні сторони і недоліки семінару. Він також визначає, наскільки досягнуто поставлену мету, коротко аналізує виступи студентів, дає оцінку семінару загалом.

У визначенні кількості годин на семінари, співвідношення їх із загальним обсягом курсу, конкретних тем заняття викладачеві вищого училища культури необхідно враховувати різницю рівня загальної підготовки і рівня пізнавальних можливостей студентів молодших і старших курсів, їх завантаженість (співвідношення із семінарами з інших дисциплін). Слід враховувати і якісний склад курсу, групи.

Семінарські заняття з курсу світової музичної літератури

Навчально-методична мета семінарських занять з курсу світової музичної літератури у вищих училищах культури полягає в тому, щоб:

- розвинути здібності до узагальнення;
- навчити студентів умінню орієнтуватися в складних явищах сучасного музичного життя і успішно використовувати набуті знання у практичній діяльності;
- навчити розглядати творчість того чи іншого композитора у контексті розвитку світової музики, конкретний музичний твір – з характерними ознаками історично-художнього часу, з найтиповішими рисами індивідуального стилю того чи іншого композитора;
- перевірити і закріпити знання музичних творів, рекомендованих програмою (музична вікторина);
- закріпити навички аналізу музичних творів різних жанрів та форм;
- перевірити і закріпити уміння студентів самостійно працювати з критичною літературою, нотним матеріалом (клавірами опер, партитурами та ін.), уміння логічно і грамотно висловлювати свої думки;
- пробудити і розвинути інтерес до творчої роботи (підготовка доповідей, рефератів повідомлень, оглядів);
- розвинути вміння самостійно будувати свій виступ, організувати свою діяльність без сторонньої допомоги;
- допомогти студентам оволодіти навичками музичного лектора-пропагандиста.

На семінарські заняття винесені найсуттєвіші теми курсу. Кількість годин визначає сам викладач у відповідності з особливостями аудиторії, рівнем її загальної і музичної підготовки, пізнавальними можливостями, бо навчальним планом цей вид занять не передбачений.

Проблематика семінарських занять зі світової музичної літератури побудована так, щоб охопити найістотніші процеси в розвитку світового мистецтва від стародавності до сьогодення. З цих процесів виділені найвизначніші музичні явища і найвидатніші імена композиторів, які творили і творять музичну культуру. Такий підхід допоможе студентам повніше засвоїти матеріал курсу. (Плани семінарських занять додаються.)

На кожне семінарське заняття планується 2 години, до плану рекомендуємо включати 4–6 питань для обговорення (при виконанні письмової роботи їх кількість може бути зменшена) та музичну вікторину, яка допоможе викладачеві перевірити знання музики творів, рекомендованих програмою.

Власний досвід роботи дозволяє зробити певні висновки стосовно ефективності запропонованих форм і методів організації навчального процесу, в якому посилена роль самостійної роботи студентів, і семінар розглядається не тільки як вид практичних занять, а і як засіб розвитку у студентів здатності до пізнавальної творчої діяльності, культури наукового мислення, що так важливо для майбутнього фахівця.

Активізація самостійної навчальної роботи студентів за допомогою системи міжпредметних завдань.

Навчальні програми багатьох спеціальних курсів мають вказівки щодо здійснення міжпредметних зв'язків і застосування міжпредметного матеріалу у процесі засвоєння тієї чи іншої дисципліни. Міжпредметні зв'язки можуть стати не тільки одним із важливих шляхів поглиблення й осмислення знань студентів, а й сприяти розвитку їх творчої думки та самостійності. Спираючись на здобуті знання, вони вчаться встановлювати логічний зв'язок між елементами знань, самостійно розв'язувати поставлене питання, доводити правильність висунутого положення, трансформувати наявні знання у нових умовах. Засвоєння студентами системи знань, умінь та навичок на основі логічного порівняльного аналізу змісту різних дисциплін передбачає впровадження в навчальний процес системи **міжпредметних завдань**, які є, на нашу думку, ще одним з найефективніших засобів управління продуктивною пізнавальною діяльністю студентів.

Міжпредметні завдання можна розподілити на види, і відповідно до методу навчання, за допомогою якого реалізується міжпредметний зв'язок, вони можуть бути: репродуктивні, пошукові, проблемні. Зрозуміло, що наведені класифікації не виключають, а доповнюють одна одну.

За кількістю відображених навчальних предметів завдання можуть розкривати двопредметні, багатопредметні зв'язки (внутрішньоциклові) і міжциклові зв'язки предметів різних циклів.

Тематика міжпредметних завдань та методи їх розв'язання, знову ж таки, залежать від специфіки предметів і вибираються кожним викладачем окремо, але завжди слід ураховувати рівень підготовленості групи чи окремих студентів до виконання цих досить складних завдань.

Рекомендуємо декілька типів міжпредметних завдань:

- завдання, які передбачають пояснення фактів (явищ, процесів, подій) однієї науки на основі правил, законів, теорій іншої науки;
- завдання, в яких потрібно конкретні факти предмета описати міжпредметними поняттями;
- завдання, що вимагають доповнення первісних визначень, понять, формулювань на основі знань із суміжних предметів;
- завдання на виявлення особливостей, явищ, змісту понять;
- завдання на порівняння фактів, понять і теорій різних предметів з метою їх більш чіткого та глибокого засвоєння та ін.

Складання міжпредметних завдань вимагає від педагога значної уваги до змісту суміжних предметів, вибору тем, тісного контакту з викладачами різних навчальних дисциплін. Запропоновані нижче теми розкривають внутрішньоциклові і міжциклові зв'язки, а виконання цих самостійних завдань допоможе студентам вищих училищ культури скоординувати вже здобуті знання, звести їх у чітку систему, надасть можливість висловити власні думки, зробити певні висновки.

Теми міжпредметних завдань можуть бути такими:

1. Особистість у системі соціальних зв'язків (психологія, педагогіка, соціологія).
2. Історія розвитку соціологічної думки (філософія, історія, соціологія).

3. Традиційна весільна обрядовість, її роль та значення у житті народу (народознавство, етнографія, організація і методика КДД, народна музична творчість).
4. Імпресіонізм у мистецтві (світова музична література, історія мистецтв, світова та українська література).
5. Художній образ в музиці та засоби його створення (теорія музики, гармонія, світова та українська музична література, аналіз музичних творів) та інші.

Досить наочним і доступним для студентів вищих училищ культури видом самостійної роботи є заповнення таблиць, які безпосередньо орієнтують на встановлення зв'язків між знаннями з різних навчальних предметів. Для зразка наведемо завдання-таблицю (“Імпресіонізм у мистецтві і літературі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.”), яке розраховане на студентів спеціалізацій “Народне інструментальне мистецтво”, “Народне пісенне мистецтво” – майбутніх фахівців мистецької ниви. Такі завдання пошукового характеру можна розробити для багатьох навчальних предметів, надавши їх змісту професійної спрямованості.

Імпресіонізм у мистецтві і літературі другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Види мистецтва та література	Основні ознаки імпресіонізму	Специфічні риси	Яскраві представники	Форми та жанри	Конкретні приклади з характеристикою зображувально-виражальної своєрідності творів
Живопис					
Скульптура					
Музика					
Література					

Складність міжпредметних творчих завдань повинна залежати від рівня пізнавальної активності і самостійності студентів. Кожному завданню можна надати проблемно-пошукового характеру, доповнити його проблемними питаннями:

1. Висловіть свої думки, чи можна стверджувати, що М. Коцюбинський по-справжньому знайшов себе тільки в імпресіонізмі? Чому, на ваш погляд, своїй новелі “Intermezzo” він дав “музичну” назву?
2. Порівняйте палітру виразних засобів музичного імпресіонізму з засобами образотворчого мистецтва.
3. Проаналізуйте, яку роль відведено пейзажу у творах К. Моне (живопис), К. Дебюссі (музика), В. Стефаніка (література)? Наведіть приклади.

Контроль за виконанням творчого завдання може відбуватися під час аудиторних занять, на яких педагог створює проблемні ситуації міжпредметного характеру, або на міжпредметному семінарі (диспуті, конференції), який, на наш погляд, повинні спільно готувати викладачі різних дисциплін.

Таким чином, знаходження і застосування у навчальному процесі міжпредметних зв'язків та їх реалізація за допомогою цілої системи міжпредметних завдань сприятиме оптимізації навчального процесу і може стати ефективним засобом активізації самостійної навчальної роботи студентів у позааудиторний час.

Організація самостійної (позааудиторної) роботи студентів у курсі світової музичної літератури.

Дидактична мета самостійних позааудиторних занять курсу світової музичної літератури полягає в наступному:

- закріплення та систематизація знань, надбаних під час аудиторних занять;
- самостійне опанування новим навчальним матеріалом;
- формування професійних знань та навичок;
- розвиток самостійності мислення;
- формування вмінь самостійної пізнавальної роботи.

Навчальні плани для вищих училищ культури передбачають самостійну (позааудиторну) роботу студентів з даного курсу і регламенту-

ють час на її проведення (не менше 1/3 загального обсягу часу, відведеного для вивчення даної дисципліни).

У попередніх розділах роботи були висвітлені питання організації СРС, її форми, види, форми контролю та засоби активізації самостійної навчальної роботи за допомогою семінарських занять та системи міжпредметних завдань, і в кожному з них урахувалися особливості курсу світової музичної літератури, наводилися конкретні приклади. В цьому розділі хотілося б зупинити свою увагу ще на деяких моментах і запропонувати тематику СР, рефератів, надати рекомендації щодо організації самостійного (позааудиторного) прослуховування музичних творів, рекомендованих програмою, бо на цей вид самостійної роботи студентів, враховуючи специфіку предмета, планується, як правило, значна кількість годин.

Теми для самостійного опрацювання

Студентам, які вивчають курс світової музичної літератури, пропонується цілий ряд тем, які вони повинні самостійно опрацювати. На початку кожного семестру викладач знайомить студентів з їх переліком і визначає термін виконання, узгодивши календарний графік здачі СР з іншими предметами циклової комісії. До кожної теми розробляються завдання, інструкції, методичні вказівки, рекомендується література і музичні твори для прослуховування, пропонуються також питання для самоконтролю.

Розробляючи пакети завдань СР, викладач обов'язково визначає мету кожної самостійної роботи, і в курсі "Світової музичної літератури" вона може бути такою:

- розвиток вміння працювати з критичною літературою, довідковим та нотним матеріалом (клавірами опер, партитурами та ін.);
- розвиток вміння складати невеликі повідомлення, реферати, огляди, вдало добирати музичні приклади, самостійно будувати свій виступ, висловлювати свої думки;
- формування самостійності як риси характеру, здібності організувати свою діяльність без сторонньої допомоги;
- розвиток вміння аналізувати музичні твори різних жанрів та форм;
- розвиток вміння виявляти найтиповіші риси індивідуального стилю того чи іншого композитора, здібностей до узагальнення;

- формування вміння логічно викладати проблемний матеріал і т. д.

Запропонований нижче перелік тем для самостійного опрацювання охоплює матеріал майже всіх розділів курсу і забезпечує певну систематичність виконання студентами робіт без сторонньої допомоги.

Під час лекцій по тій чи іншій темі викладач звертає увагу на необхідність опрацювання окремих питань, розділів і видає завдання, попереджуючи про термін його виконання. Тематика СР передбачає розвиток різних вмінь та навичок самостійної роботи і повинна сприяти формуванню міцної системи знань студентів, розвитку їх пізнавальної діяльності.

№ п/п	Теми	Дата видачі завдання	Термін виконання
1	2	3	4
1	Творчість Ж. Б. Люллі та особливості драматургії французької національної опери у XVII столітті		
2	Клавірна музика І. С. Баха		
3	Російська народна пісня та її жанри		
4	Реалізм опери В. А. Моцарта "Дон Жуан"		
5	Форма сонатного алегро у творчості Л. ван Бетховена		
6	Танцювальні жанри у фортепіанній музиці Ф. Шопена		
7	Казкові персонажі в опері М. І. Глінки "Руслан та Людмила", їх музична характеристика		
8	Життя та творчий шлях О. П. Бородіна (складання хронологічної таблиці).		

9	Жанр опери-билини у творчості М. А. Римського-Корсакова, особливості музичної мови твору		
10	П. І. Чайковський, місце та роль програмної увертюри у творчості композитора (увертюра “Ромео і Джульєтта”)		
11	Жанр романсу у творчості російських композиторів-класиків*		
12	Творчість А. Лядова		
13	Імпресіонізм у мистецтві**		
14	Розкриття трагедії “маленької людини” в експресіоністичній опері А. Берга “Воцек”		
15	Індивідуальність творчого стилю С. Губайдуліної		

Студентам пропонується також опрацювати самостійно одну наскрізну тему курсу – “Жанр романсу у творчості російських композиторів”.*

Вибір продиктований тим, що романс найбільш доступний для сприймання, як правило, невеликий за обсягом і є поширеним жанром у російській музиці. Крім того, романс – один з найулюбленіших жанрів і дуже часто ці твори входять до репертуару студентів спеціалізації “Народне пісенне мистецтво” по класу вокалу. Цей жанр дає можливість відчувати і пізнати силу і красу вокального мистецтва, формувати естетичний смак студентів, розвивати їх образне мислення і здатність до емоційного переживання.

Щоб успішно виконати це завдання, студент повинен добре знати творчість композиторів. В курсі лекцій розглядаються шляхи розвитку цього жанру, визначається місце ідейно-естетичного внеску видатних музикантів у світову скарбницю вокальної музики.

* наскрізна тема курсу

** тема СР міжпредметного характеру

Студенти повинні самостійно ознайомитися з біографією композиторів, уважно опрацювати рекомендовану критичну літературу, прослухати відомі романси російських класиків, виявити особливості творчого стилю та своєрідність музичної мови того чи іншого композитора.

Загальні питання теми для самостійного опрацювання розглядаються реферативно і перевіряються викладачем через систему індивідуальних консультацій. Кожен студент обов'язково повинен використати опрацьований матеріал під час виступів на семінарах. Знання самої музики рекомендованих творів контролюється проведенням музичної вікторини.

Тема № 11: Жанр романсу в творчості російських композиторів-класиків*

Мета самостійної роботи:

- розвиток вміння працювати з критичною літературою;
 - розвиток вміння виявляти найтипівіші риси індивідуального стилю того чи іншого композитора, здібностей до узагальнення;
 - розвиток вміння складати невеликі повідомлення, реферати, огляди, вдало добирати музичні приклади.
1. Зародження російського романсу, його зв'язок з побутовою піснею.
 2. Шляхи розвитку жанру у першій половині XIX століття:
 - романси О. Аляб'єва, різноманіття тем та образів у творах, особливості музичної мови;
 - любовна та бунтівна лірика романсів О. Варламова, звернення до побутових мелодичних витоків;
 - втілення танцювальних ритмів у романсах О. Гурільова.
 3. М. І. Глінка – засновник російської школи вокального співу. Проблематика, ідейний зміст, головні образи, жанрова своєрідність романсів композитора.
 4. Новаторство О. С. Даргомижського у камерно-вокальній музиці, особливості жанру сатиричної пісні, побутової сценки, драматичної пісні, романсу-монологу.

5. Образи могутньої народної сили, живий гумор та поетичність лірики у романсах О. П. Бородіна, значення партії фортепіано.
6. Галерея народних типів у піснях М. П. Мусоргського, особливості музичної мови камерно-вокальних творів композитора.
7. Поглиблення і розширення ліричної теми у романсах П. І. Чайковського – головні риси романсового стилю “великого лірика”.
8. Самобутність романсової творчості С. В. Рахманінова.

Література

1. Русская музыкальная литература. Учебное пособие для музыкальных училищ. В.1. – М., 1975. – С. 69–71. 207–220. 233–252.
2. Русская музыкальная литература. Учебное пособие для музыкальных училищ. В.2. – Л., 1980. – С. 279–290. 107–121.
3. Русская музыкальная литература. Учебное пособие для музыкальных училищ. В.3. – Л., 1983. – С. 325–441.
4. Русская музыкальная литература. Учебное пособие для музыкальных училищ. В.4. – Л., 1982. – С. 220–236.
5. Третьякова Л. С. Русская музыка XIX века. – М., 1976. – С. 3–5. 21–57. 87–136. 163–175.
6. Творческие портреты композиторов. Популярный справочник. – М., 1989. – 444 с.

Твори для прослуховування:

- О. Аляб'єв. Романси: “Соловей”, “Я вас любил”;
 О. Варламов. Романси: “Белеет парус одинокий”. “Красный сарафан”;
 О. Гурільов. Романс “Матушка-голубушка”;
 М. Глінка. Романси: “Не пой, красавица”, “Я помню чудное мгновение”, “Попутная песня”, “Жаворонок”;
 О. Даргомижський. Романси: “Титулярный советник”, “Старый капрал”, “Червяк”, “Мне грустно”;
 О. Бородін. Романси: “Спящая княжна”, “Море”, “Для берегов отчизны дальней”;
 М. Мусоргський. Романси: “Кольбельная Еремушке”, “Сирітка”, “Забутий”;

- П. Чайковський. Романси: “Средь шумного бала”, “Отчего”, “Царит ли день”;
 С. Рахманінов. Романси: “Весенние воды”, “Сирень”, “Проходит всё”.

Підготовка та написання рефератів

Важливим видом СРС вважаємо підготовку та написання рефератів, що є першою спробою наукової роботи студентів. В процесі роботи над рефератом вони набувають навичок самостійної роботи з літературою, письмового та усного оформлення своєї праці, навичок логічного мислення. Це досить об'ємна робота, яка потребує тривалої і копіткої підготовки, значної витрати часу, і тому, ознайомивши студентів з переліком тем рефератів, пропонуємо кожному обрати лише одну за власним бажанням. У курсі світової музичної літератури теми можуть бути такими:

1. Шляхи розвитку джазу.
2. Композитори – новатори сьогодення.
3. Індивідуальний стиль Е. Денисова.
4. Творчість Пауля Хіндеміта та його “Хроматична система”.
5. Урбанізм і конструктивізм у музиці французької “Шістки”.
6. Мануель де Фалья – яскравий представник іспанської музики ХХ століття.
7. Дж. Верді в Росії.
8. Співдружність П. Чайковського і М. Петіпа та їх вплив на розвиток класичного балету.
9. Традиції М. П. Мусоргського в сучасній музиці.

Педагог знайомить з вимогами до написання роботи та її оформлення, основними етапами і методикою роботи над рефератом: опрацювати відповідну літературу, зробити виписки чи скласти тези, обдумати приклади, які можна використати під час написання реферату, якщо потрібно підібрати або зробити ілюстративний матеріал. Іноді педагог допомагає скласти план реферату, звергає увагу на правильне опрацювання того чи іншого матеріалу, особливо в групах з основною освітою, бо більшість студентів не мають достатнього досвіду. Консультації викладача повинні скеровувати роботу студента і сприяти розвитку його творчої самостійності.

Захист рефератів може відбуватися під час аудиторних занять або на семінарі. На кожен реферат можна призначити декілька опонентів, які попередньо ознайомлюються з ним, роблять висновки про його зміст, послідовність і логічність викладу, правильність висновків. Під час семінару студент повідомляє зміст свого реферату, висновки, а опоненти дають рецензію. Автор повинен дати також відповіді на запитання студентів, опонентів і викладача, і лише після цього дається оцінка виконання роботи.

Позааудиторне (самостійне) прослуховування музичних творів у курсі світової музичної літератури. Вивчення матеріалу в курсі світової музичної літератури здійснюється на основі прослуховування та аналізу музичних творів того чи іншого композитора. Під час лекцій кожен викладач намагається показати якомога більше музичних прикладів непересічного значення. Це дає змогу виховати відповідний естетичний смак та накопичити музичний матеріал, який є необхідним для справжнього виконавця, культурної людини та майбутнього фахівця. Але для того, щоб у студента склалася повна уява про той чи інший твір, його треба прослухати повністю. На лекції це неможливо через брак часу, тому для повноцінного засвоєння потрібне ще й додаткове позааудиторне (самостійне) прослуховування. Після кожної лекції викладач пропонує студентам перелік музичних творів для прослуховування та необхідну літературу.

Метою самостійної роботи студентів такого типу є оволодіння музичним матеріалом, знання основних фрагментів тексту, основних оперних номерів, сцен, оркестрових фрагментів, арій, аріозо, лейтмотивів тощо. Задача, яка стоїть перед студентами в процесі самостійної роботи – це вміння визначити тематичний матеріал “на слух”, знати його функціональне призначення у драматургії твору. Виходячи з цих позицій, вказівки викладача повинні допомагати студентам у процесі слухання, акцентувати увагу на тих чи інших фрагментах музичного тексту.

Музичний матеріал необхідно відбирати ретельно, особливо по операх, дбаючи про те, щоб не упустити опорні моменти у розкритті змісту і всієї ідейно-художньої концепції твору, фрагменти, які є етапними в розвитку характеристики дійових осіб, а також епізоди, що най-

більш яскраво розкривають типові особливості музичної мови, засоби музично-драматургічного розвитку. Так, наприклад, пояснювальна частина СР, пов’язаної з вивченням музики опери М. П. Мусоргського “Борис Годунов”, повинна містити такі вказівки:

- ознайомитися з лібрето опери;
- опрацювати матеріал лекції та рекомендовану до неї літературу;
- слідкуючи за клавіром опери, прослухати і знати запропоновані фрагменти.

По опері “Борис Годунов” вони можуть бути, на наш погляд, такими:

Пролог

1. Оркестровий вступ (1 картина).
2. Хор “Ой, на кого нас покидаєш”.
3. Сцена (“Митюх, а Митюх”).
4. Урочистий дзвін (2 картина).
5. Хор “Слава”.
6. Аріозо Бориса “Скорбить душа”.

Перша дія

1. Монолог Пімена (1 картина).
2. Сцена у корчмі до приходу пристава (2 картина).

Друга дія

1. Монолог Бориса “Здобув я вищу владу”.
2. Сцена з курантами.

Четверта дія

1. Перша картина цілком.
2. Смерть Бориса.
3. Третя картина – початок, включно з хором “Розходилась, розгулялась”.

Після прослуховування твору студенти пишуть музичну вікторину.

ДОДАТОК

(Семінарські заняття з курсу “Світова музична література”)

Семінар № 1

Західноєвропейська музична культура

XVII – першої половини XVIII століття (2 год.)

1. Загальний огляд розвитку музичного мистецтва XVII – першої половини XVIII століття. (Провідні образи, жанри, виражальні засоби).
2. Опера, її зародження та розвиток.
3. Форми і жанри інструментальної музики. Музичне бароко.
4. Творчість Г. Ф. Генделя.
5. І. С. Бах – великий філософ і лірик німецької музики:
 - клавирна музика;
 - органна музика (“Токата і фуга ре мінор”);
 - вокальна музика.
6. Вплив творчості Г. Генделя та І. С. Баха на розвиток світової музичної культури.

Мета семінару: виявити особливості розвитку музичної культури XVII – першої половини XVIII століття, характерні риси творчості Г. Ф. Генделя та І. С. Баха; дати уявлення про провідні форми і жанри вокальної та інструментальної музики.

Твори для прослуховування:

- Я. Пері. Фрагменти з опери “Евридика”;
Ф. Куперен. “Женці”, “Метелики”;
А. Вівальді. Скрипковий концерт ля мінор;
Г. Гендель. Фрагменти з ораторії “Самсон”;
І. С. Бах, “Добре темперований клавир”, т. 1, прелюдії і фуги до мінор,
Ре мажор, соль мінор, токата і фуга ре мінор. Меса сі мінор.

Література

1. Галацкая В. Музыкальная литература зарубежных стран. – В. I. – М., 1975.
2. Левик Б. История зарубежной музыки второй половины XVIII века. – М., 1961.
3. Гивенталь И., Гингольд Л. Музыкальная литература. Г. Ф. Гендель. И. С. Бах. – М. 1976.
4. Гейнпресс Б. Ш. Популярный очерк истории музыки до XIX века. – М., 1963.
5. Розеншильд К. История зарубежной музыки. Т. 1. – М., 1969. – С. 482–487. 499–503.
6. Ливанова Т. История западноевропейской музыки до 1789 года. – М., 1982. – С. 61–70.
7. Швейцер А. Иоганн Себастьян Бах. – М., 1965. – С. 234–252.

Семінар № 2

Музична культура XVIII століття. Віденська класична школа.

Творчість Й. Гайдна, В. А. Моцарта. (2 год.)

1. Відображення в мистецтві ідей епохи Просвітництва.
2. Віденська класична школа. Особливості творчого стилю композиторів віденської класичної школи.
3. Сонатно-симфонічний цикл. Сонатна форма.
4. Й. Гайдн – перший великий представник віденської музичної школи:
 - симфонічна творчість.
5. Загальна характеристики творчості В. А. Моцарта:
 - реалізм опер “Весілля Фігаро” та “Дон Жуан”;
 - симфонічна творчість (симфонія № 40 соль мінор);
 - “Реквієм”.

Мета семінару: виявити особливості розвитку музичної культури XVIII століття, творчі погляди композиторів віденської класичної школи. Визначити склад сонатно-симфонічного циклу та суть сонатної форми на творах Й. Гайдна та В. А. Моцарта.

Твори для прослуховування:

- Й. Гайдн: 45-та симфонія “Прощальна”, 103-тя “Лондонська симфонія з тремоло литавр”, соната ре мажор.
В. А. Моцарт: фрагменти з опер “Весілля Фігаро” та “Дон Жуан”, симфонія № 40 соль мінор, соната ля мажор, “Реквієм” (фрагменти).

Література

1. Левик Б. История зарубежной музыки. – М., 1961.
2. Левше Б. Музыкальная литература зарубежных стран. Вып. II. – М., 1975.
3. Творческие портреты композиторов. Популярный справочник. – М., 1989.
4. Гозентуд А. Краткий оперный словарь. – К., 1986.
5. Попова Т. Гайдн. Изд. 2-е. – М., 1953.
6. Попова Т. Моцарт. – М., 1957.

Семінар № 3. Музична культура кінця XVIII – першої половини XIX століття (2 год.)

1. Загальна характеристика творчості Л. ван Бетховена:
 - соната – творча лабораторія майстра (сонати № 8, № 14);
 - увертюра “Егмонт”;
 - симфонія № 5 до мінор.
2. Ф. Шуберт як засновник романтичного напрямку в музиці:
 - вокальна творчість Ф. Шуберта;
 - симфонічна творчість Ф. Шуберта.
3. Ф. Шопен – класик польської музики:
 - фортепіанні жанри;
 - новаторство композитора.

Мета семінару: виявити особливості розвитку музичної культури кінця XVIII – початку XIX століття, передумови виникнення романтизму. Визначити характерні риси нового напрямку у музиці Ф. Шуберта та Ф. Шопена.

Твори для прослуховування:

- Л. ван Бетховен, сонати № 8, № 14: увертюра “Егмонт”. симфонія № 5 (до мінор).
Ф. Шуберт, пісні з циклів “Прекрасна мельничиха”. “Зимовий шлях”, “Серенада”, “Лісовий цар”, “Незакінчена симфонія” (сі мінор).

Ф. Шопен, ноктюрн Мі-бемоль мажор, полонез ля мажор, балада соль мінор, вальс до-діз мінор, прелюдії мі мінор та ля мажор, мазурки До мажор та Сі-бемоль мажор, етюд до мінор (№ 12).

Література

1. Галацкая В. Музыкальная литература зарубежных стран. Учебное пособие для музыкальных училищ. Вып. III. – М., 1981.
2. Хохлов Ю. Песни Шуберта. – М., 1987.
3. Белза Игорь. Шопен. – М., 1968.
4. Хентова С. Лунная соната Бетховена. – М., 1984.
5. Прохорова И. Музыкальная литература зарубежных стран для V кл. ДМШ. – М., 1975.

Семінар № 4. Російська музична культура першої половини XIX століття (2 год.)

1. Загальний огляд розвитку російської музичної культури першої половини XIX століття. Романс та опера – провідні жанри музики.
2. Жанри російського романсу в творчості О. Аляб'єва, О. Гурільова, О. Варламова.
3. М. І. Глінка – засновник російської класичної музики:
 - оперна творчість (опера “Іван Сусанін”);
 - симфонічна музика;
 - романси.
4. О. С. Даргомижський – яскравий представник напрямку критично-реалізму в музиці:
 - опера “Русалка” – психологічна музична драма;
 - камерно-вокальна творчість.

Мета семінару: ознайомити студентів з російською музичною культурою першої половини XIX століття, провідними жанрами та композиторами, визначити особливості творчого стилю М. І. Глінки та О. С. Даргомижського.

Твори для прослуховування:

- О. Аляб'єв. "Соловей", "Я вас любил".
О. Варламов. "Белеет парус одинокий", "Красный сарафан".
О. Гурільов. "Матушка-голубушка".
М. І. Глінка. Фрагменти з опер: "Іван Сусанін", "Руслан і Людмила". "Камаринська", "Арагонська хота", "Вальс-фантазія"; романси – "Не пой, красавица", "Я помню чудное мгновенье", "Попутна пісня". "Жайворонок".
О. С. Даргомижський. Фрагменти з опери "Русалка", романси: "Титулярный советник", "Старый капрал". "Червяк", "Мне грустно".

Література

1. Русская музыкальная литература. Учебное пособие для музыкальных училищ. Вып. I.
2. Третьякова Л. С. Русская музыка XIX ст. – М., 1976.
3. Хопрова Т., Крюков А., Василенко С. Очерки по истории русской музыки XIX в. – М., 1960.
4. Алтаев А. М. И. Глинка. – М., 1947.
5. Фрид Р. М. И. Глинка. – М., 1973.
6. Ремизов И. А. С. Даргомыжский. – М., 1963.

Семинар № 5. Музична культура другої половини XIX століття (2 год.)

1. Ф. Ліст – засновник угорської національної школи. Жанри фортепіанної музики: "Угорські рапсодії" – новий жанр на основі народних мелодій (рапсодія № 2).
2. Оперна реформа Р. Вагнера.
3. Реалістичні тенденції в творчості Ж. Бізе:
 - опера "Кармен";
 - сюїта "Арлезіанка".
4. Оперна творчість Дж. Верді.

Мета семінару: дати уяву про розвиток національних музичних шкіл в європейських країнах, ознайомити з оперною реформою Р. Вагнера, визначити реалістичні тенденції у творчості Ж. Бізе та Дж. Верді.

Твори для прослуховування:

- Ф. Ліст. Рапсодії № 2, № 6, ноктюрн "Мрії кохання", етюди, парафраз "Риголетто".
Р. Вагнер. Увертюри: "Тангейзер", "Політ валькірії", "Смерть Ізольтди".
Ж. Бізе, опера "Кармен" (фрагменти), сюїта "Арлезіанка".
Дж. Верді. Фрагменти з опер "Риголетто", "Травіата", "Аїда", "Реквієм".

Література

1. Левик Б. Л. Музыкальная литература зарубежных стран. Учебное пособие. Вып. 4,5. – М., 1982.
2. Друскин М. История зарубежной музыки второй половины XIX века. Вып. 4. – М., 1963.
3. Александров В., Мейлих Е. Лист. – Л., 1968.
4. Кенигсберг А. Ференц Лист. – М., 1961.
5. Великович З. Бізе. – М., 1969.
6. Гозенпуд А. А. Краткий оперный словарь. – К., 1986.
7. Соловцов Л. Джузеппе Верди. – М., 1986.

Семинар № 6. Російська музика 60-х років XIX століття. "Могуча кучка" (2 год.)

1. Загальний огляд розвитку російської музики другої половини XIX століття. "Могуча кучка", творчі принципи та погляди.
2. О. Бородин – яскравий представник "Могучої кучки":
 - опера "Князь Ігор" (ідея твору, зміст опери);
 - музичний образ князя Ігоря;
 - симфонічна творчість: Друга ("Богатирська") симфонія.
3. М. Римський-Корсаков. Характеристика творчості:
 - опера "Снігуронька";
 - опера "Садко" (жанр опери-билини);
 - сюїта "Шехерезада".
4. М. Мусоргський. Оперна, фортепіанна та камерно-вокальна творчість:
 - опера "Борис Годунов" – народна драма;
 - образ народу в опері;
 - образ Бориса Годунова;

- сюїта “Картинки з виставки”;
- камерно-вокальна творчість.

5. Значення творчості композиторів “Могучої кучки”.

Мета семінару: визначити творчі принципи та погляди композиторів “Могучої кучки”, виявити тісний зв’язок їх музики з народним мистецтвом.

Твори для прослуховування;

- О. Бородін. Фрагменти опери “Князь Ігор”, Друга (“Богатирська”) симфонія, романси: “Спляча княжна”. “Для берегов отчизны дальней”, “Пісня темного лісу”.
- М. Римський-Корсаков. Фрагменти з опер “Снігуронька”, “Садко”, сюїта “Шехерезада”.
- М. Мусоргський. Фрагменти з опери “Борис Годунов”, сюїта “Картинки з виставки”, романси: “Колыбельная Еремушке”, “Блоха”, “Сиротка”, “Понад Доном сад цветет”.

Література

1. *Смирнова З.* Русская музыкальная литература. Вып. 2, 3. – М., 1978, 1980.
2. *Смирнова З.* Русская музыкальная литература для 6–7 кл. ДМШ. – М., 1979.
3. *Хентова С.* Любимая музыка. Популярны очерки. – К., 1989.
4. *Гозенруд А.* Краткий оперный словарь. – К., 1986.

Семінар № 7. Музична культура

кінця ХІХ – першої половини ХХ століття (2 год.)

1. Імпресіонізм – новий художній напрямок в музиці. Творчість К. Дебюссі, М. Равеля.
2. Загальний огляд розвитку музичної культури ХХ століття. Боротьба напрямків. Авангардизм.
3. Неокласицизм у творчості Б. Бартока та І. Стравинського.
4. А. Шенберг – засновник “нової віденської школи”.
5. Експресіонізм у творчості А. Берга, А. Веберна.
6. Джазові традиції у творчості Д. Гершвіна.

Мета семінару: ознайомити студентів з основними ідеями і напрямками музичного мистецтва кінця ХІХ – початку ХХ століття, виявити особливості музичного мислення яскравих його представників.

Твори для прослуховування:

- К. Дебюссі. “Хмари”, “Празднества”, “Сирени”.
- М. Равель. “Болеро”.
- А. Шенберг. Пісня без слів із “Серенади”.
- А. Веберн. “Пасакалія”.
- А. Берг. “Чотири п’єси”, “Адажіо”.
- Д. Гершвін. “Рапсодія в стилі блюз”, фрагменти з опери “Поргі і Бесс”.
- І. Стравинський. Сюїта з балету “Жар-птиця”, фрагменти з балету “Весна священна”, “Симфонія псалмів”.

Література

1. Музыкальная литература зарубежных стран. Учебное пособие для музыкальных училищ. Вып. 5. – М., 1974.
2. *Алексеев Л. Н., Григорьев В. Ю.* Зарубежная музыка XX века. – М., 1986.
3. *Мартынов И.* Очерки о зарубежной музыке первой половины XX в. – М., 1970.
4. *Ролан-Манюель.* Морис Равель. – К., 1975.
5. Дебюсси и музыка XX века /Сборник статей. – Л., 1983.
6. *Мельников Г.* Арнольд Шенберг. – Искусство, 1977.
7. *Холопова В., Холопов Ю.* Антон Веберн. Жизнь и творчество. – М., 1984.
8. *Черкашина М.* Опера XX століття. Нариси. – К., 1981.

Семінар № 8. Музична культура ХХ століття (2 год.)

1. С. Прокоф’єв – видатна композиторська особистість у музиці ХХ століття:
 - кантата “Олександр Невський”;
 - симфонічна творчість;
 - балетна музика.
2. Д. Шостакович – великий симфоніст сучасності:
 - багатство змісту, образів симфонічної музики;
 - Сьома симфонія;
 - новаторство композитора.

3. Вокальна музика Г. Свиридова.
4. Розмаїття жанрів і тем, новаторство і традиції у творчості Р. Щедріна.
5. Творчі пошуки у творчості А. Шнітке, Е. Денисова, С. Губайдуліної.

Мета семінару: ознайомити студентів з видатними особистостями у музиці ХХ століття, визначити сучасні проблеми музичного мистецтва та тенденції розвитку.

Твори для прослуховування:

- С. Прокоф'єв. Кантата "Олександр Невський", 7 симфонія, фрагменти з балетів "Ромео і Джульєтта", "Попелюшка".
- Д. Шостакович. I частина сьомої симфонії, фрагменти з 5 та 14 симфоній.
- Г. Свиридов. Поема "Пам'яті С. Єсеніна" (фрагменти). "Патетична ораторія", ілюстрації до повісті О. Пушкіна "Заметіль".
- Р. Щедрін. Фрагменти з балетів "Анна Кареніна", "Кармен-сюїта".
- А. Шнітке. Симфонії № 1,4, концерт для віолончелі з оркестром.
- Е. Денисов. Фрагменти з опери "Піна днів".
- С. Губайдуліна. Фрагменти з кантати "Час душі".

Література

1. *Бэлза И.* Путеводитель по советской музыке. – М., 1951.
2. Советская музыкальная литература. – М., 1981.
3. Музыка ХХ века (очерки, ч. 1. кн. 1). – М., 1976.
4. Музыка ХХ века (очерки, ч. 2. кн. 3). – М., 1980.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексюк А. М.* Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання. Навчальний посібник. – К.: ІСДО, 1993.
2. *Болюбаш Я. Я.* Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. Навчальний посібник для слухачів закладів підвищення кваліфікації системи вищої освіти. – К.: ВВП Компас, 1997 – С. 11–16.
3. *Мойсеева Л. О.* Роль самостійної роботи у розвитку мислительної діяльності студентів при вивченні курсу української літератури. Науково-методичний збірник. Проблеми освіти. Вип. 30., – К., 2001. – 178 с.
4. *Руденко Т. М.* Лекційно-семінарські заняття у вищих училищах культури. Методичні рекомендації. – К., ДМЦ НЗК, 2002. – 28 с.
5. *Цехмістрова Г. С.* Методологічне обґрунтування проведення семінарських занять у вищих навчальних закладах. Науково-методичний збірник. – Проблеми освіти. Вип. 24. – К., 2001. – С. 14–24.
6. *Громкова М. Т.* Некоторые вопросы руководства самостоятельной работы учащихся-заочников. – Среднее специальное образование. – 1985. – № 2
7. *Дайри Н. Г.* О сущности самостоятельной работы. – Народное образование, 1963. – № 5. – С. 29–34
8. *Есипов Б. П.* Самостоятельная работа учащихся на уроках. – М., 1976. – С. 33.
9. *Казаков В. А.* Самостоятельная работа студентов, ее информационно-методическое обеспечение. – К., 1990 – С. 15
10. *Матюшкин А. М.* Проблемные ситуации в мышлении и обучении. – М., 1972. – 155 с.
11. *Пидкасистый П. И.* Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении. – М., 1980. – С. 150.